

тюремним ув'язненням на строк у чотири тижні буде покаранний адвокат, який умисно своїми діями спричинив шкоду своєму підзахисному.

Таким чином, протягом XVI ст. встановлюється і уточнюється правовий статус адвоката («прокуратора») в Україні. У різних редакціях Литовського Статуту закріплюється і розширюється коло справ, які могли бути у віданні адвокатів; організовується діяльність приватних та державних адвокатів; до адвокатської діяльності залучаються особи з різних соціальних верств населення; встановлюється для адвокатів коло заборонених та кримінально-караних діянь; визначаються причини, за яких особа могла скористатись послугами адвоката; закріплюється у законодавстві процедура участі «прокуратора» у судових засіданнях; встановлюються обмеження на здійснення адвокатської діяльності.

ПРОФЕСІЙНА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

**(за матеріалами актових книг повітових судів
Волинського воєводства)**

Довбищенко Михайло Володимирович, доктор історичних наук, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Історія адвокатури в Україні литовсько-польської доби не знайшла поки-що достатнього висвітлення у вітчизняній історичній науці. Системно над розв'язанням згаданої наукової проблеми (на прикладі XVI – початку XVII ст.) працює сучасна дослідниця Н. Старченко, окремі аспекти історії адвокатури, на прикладі життя і діяльності П. Верещаки, були проаналізовані в розвідках В. Горобця і Т. Чухліба. В той же час, практично недослідженою на сьогодні лишається історія адвокатури другої половини XVII ст.

Запропоноване дослідження проведене на основі аналізу актових книг Луцького гродського суду має на меті частково висвітлити цю проблему.

Передусім слід зазначити, що правовий статус адвоката в польсько-литовській державі та коло його професійної компетенції були затверджені наступними правовими актами. У 21 статті Першого Литовського статуту (1529 рік) що мав назву «О прокураторы» зазначалося що прокуратором (адвокатом) може бути особа, що має нерухомість у Великому князівстві Литовському. Виключенням були справи що стосувалися порушення честі шляхтича – їх у судах могли вести прокуратори без огляду на наявність у них мастків. Крім того, Перший статут не дозволяв займатися адвокатською практикою іноземцям. Пізніше, на Віленському сеймі 1547 року шляхта звернулася до великого князя з проханням внести зміни до законодавства щодо адвокатури. Причиною цього були зловживання найманих прокураторів, які використовували адвокатську діяльність виключно для власного збагачення, нерідко ігноруючи інтереси клієнтів. В результаті, представники шляхетства домоглися дозволу на представлення їх інтересів в судах «приятелями», наголошуючи на цінності у подібних справах особистісних зв'язків [1, с. 111]. Остаточно функції адвоката (умоценого, прокуратора, приятеля, пізніше – плєніпотента), що представляв інтереси певної особи в суді, були остаточно визначені 31–34 статтями 4 розділу Другого Литовського статуту (1566 рік). Тепер адвокат, який обов'язково мав бути осілою людиною, брав на себе відповідальність за результат процесу і мав мати письмове підтвердження своїх повноважень від довірителя [1, с. 112–113].

За висновками Н. Старченко, група «регіональних адвокатів», які працювали на Волині у 60–70-х роках XVI ст., ще не була остаточно усталеною. Складалася вона переважно зі слуг, більша частина яких мала випадкові адвокатські доручення від своїх панів. Втім, уже в цей час в їхньому середовищі почали з'являтися правники, які, поза виконанням служебницьких функцій, надавали адвокатські послуги

шляхтичам Волинського воєводства. В їх числі були представники переважно дрібношляхетських та боярських родин Калусовських, Іваницьких, Линевських, Зайців, Кандиб та ін. [1, с. 111–117].

Документи актових книг повітових судів Волинського воєводства, з якими ми мали можливість працювати, свідчать, що протягом XVII ст. згадана ситуація зазнала певних змін. З одного боку, в числі «плєніпотентів» переважали особи, які, як і в XVI ст., епізодично виконували функції адвокатів, обслуговуючи своїх родичів або друзів. В той же час на Волині уже існувала цілком сформована група професійних правників, які на середину XVII ст. не просто вели в судах справи впливових політичних та духовних осіб держави, але поступово самі починали відігравати помітну роль в суспільно-політичному житті Волині, Речі Посполитої та козацької України.

На сьогодні найвідомішою із них є постать Прокопа Верещаки – волинського адвоката, який згодом став сподвижником гетьмана Івана Виговського та одним із вірогідних співавторів знаменитого Гадяцького трактату 1658 року [2, с.]. Проте досі лишалося практично невідомим, що у другій половині XVII ст. на Волині пани Верещаки (родичі Прокопа Верещаки) професійно займалися адвокатською практикою, яка стала для них своєрідним «сімейним бізнесом». В їх числі слід згадати братів Федора і Максиміліана Верещак які відзначилися високою діловою активністю в Луцькому городському суді у 70–90-х роках XVII ст. В числі їх клієнтів були, зокрема, гетьман Михайло Ханенко та архімандрит Видубицького монастиря (на той час підданий Росії) о. Теодозій Углицький [3, арк. 35–35 зв.]. Припускаємо, що успішна адвокатська діяльність могла сприяти їх кар'єрі в апараті місцевої влади. Так, якщо Максиміліан Верещака у 1678–92 рр. займав досить скромну посаду «земського реєнта», то його брат Федір Верещака досягнув більших успіхів: у 1672–78 рр. він був луцьким коморником, а з 1680 – луцьким бурграбієм (управителем державного замку). Крім панів Верещак, адвокатура стала «родинним ремеслом» також для деяких представників фамілії Виговських – родичів відомого

українського гетьмана. Відомо, що Миколай і Федір Виговський виконували функції пленіпотентів у князя Андрія Пузини та у Луцького православного єпископа [4, арк. 111–111 зв, 610]. В числі правників, які успішно реалізували себе в царині адвокатури, варто згадати Федора Бонякевича. Незважаючи на своє не дуже знатне походження (в першій половині XVII ст. Бонякевичі – боярський рід, що служив Луцьким єпископам), у 70–90-х роках він мав клієнтами досить впливових і багатих осіб. Серед них – князь Михайло Радзивілл, коронний ловчий Стефан Потоцький, війський (заступник каштеляна у військових справах) київський Марек Аксак та ін. [5, арк. 351, 238].

Безпосередня професійна діяльність волинських адвокатів вимагає окремого дослідження. Втім, документи, що були в нашому розпорядженні дають можливість зробити певні висновки. Встановлено, наприклад, що в ряді випадків адвокати активно застосовували тактику затягування процесів на підставі порушення судової процедури. Викликає також інтерес спосіб розв'язання ними конфліктів у судах. Нерідко, після тривалих дебатів, адвокати з обох сторін шукали шляхи досягнення компромісу між клієнтами шляхом їх взаємних поступок [6, с. 136–138].

Виявлені документи дають також можливість зробити попередні висновки про оплату послуг адвокатів у другій половині XVII ст. Прикладом подібної винагороди може бути контракт адвоката Федора Бонякевича з архімандритом Жидичинського монастиря о. Августином Лодятою. З його тексту випливає, що пан Бонякевич за надання юридичних послуг Жидичинській архімандрії не отримував готівкових коштів, а тримав в посесії (тимчасовому володінні) маєток Сапогов. Цікаво, що він, як посесор, не просто отримував прибутки від маєтку, але також активно сприяв його економічному розвитку – відбудовував зруйноване війною господарство, селив нових підданих, тощо. Очевидно в даному випадку між клієнтом і адвокатом існували повне довір'я, що говорить про високий рівень ділової етики партнерів [7, арк. 1404–1406].

Документи свідчать, що волинські адвокати у другій половині XVII ст. брали важливу участь у суспільно-політичному та релігійному житті Волинського воєводства. Так в числі провізорів Луцького православного братства згаданого історичного періоду були адвокати Томаш Гуляницький та Максиміліан Верещака [8, с. 106, 112], група волинських правників (Федір Бунякевич, Максиміліан Верещака та Михайло Виговський) брала участь у виборах Луцького єпископа о. Атанасія Шумлянського, тощо [9, арк. 422–424]. Лишилися також свідчення про участь адвокатів в роботі повітових сеймиків Волині та їх причетність до складання інструкцій послам (депутатам) на сейм.

Отже, виявлені на сьогодні документи дають можливість зробити висновок, що у другій половині XVII ст. на Волині склалася група професійних адвокатів, які представляли шляхетські родини Верещак, Бонякевичів, Виговських, Гуляницьких та ін. На той час адвокатське середовище, яке початково складалося з числа незможної шляхти, виробило власну правову традицію, набуло ваги і впливу у суспільстві, брало помітну участь у суспільно-політичному та релігійному житті Волинського воєводства.

Джерела та література

1. Старченко Н. Умоцовані – прокуратори – приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст. / Наталя Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2002. – Вип. 1. – С. 111–144.
2. Ціна життя в часи перемін. (Доля та недоля Прокопа Верещаки) Незнайомо Клію. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба / В. Горобець, Т. Чухліб. – К.: Наукова думка, 2004. – 310 с.
3. Центральний державний історичний архів України у місті Києві (далі ЦДІАК УКРАЇНИ). – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 340. – Арк. 360 зв.; Спр. 354. – Арк. 35–35 зв.
4. ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 385. – Арк. 111–111 зв., 610.
5. ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 384. – Арк. 260; Спр. 417. – Арк. 351; Спр. 422. – Арк. 238.
6. АЮЗР. – Ч. I. – Т. IV. – К.: в университетский типографии, 1871. – С. 136–138.
7. ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 403. – Арк. 1404–1406 зв.

8. Памятники изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I. – К.: Типография императорского университета св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – С. 106, 112.

9. ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 399. – Арк. 422–424.

МОНАСТИРСЬКІ СТЯПЧІ ЯК ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ (на матеріалах Софронія Тернавіота)

Кагамлик Світлана Романівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Починаючи з XVII століття, поняття «стряпчий» в Російській державі та в Україні, як її складовій після Переяславської угоди 1654 р., значно еволюціонувало. Якщо на початках воно означало чин деяких службових осіб, що виконували різноманітні господарські обов'язки при царському дворі, то вже у XVIII ст. це був урядовець при губернських прокурорах, що здійснював судовий нагляд у повітах Росії. У дореволюційній Росії з XIX ст. це була особа, допущена до адвокатської практики в комерційних судах [1, с. 797].

Водночас особливу категорію стряпчих становили монастирські стряпчі. Російські дослідники ще на початку XX ст. довели їх безпосередню причетність до виконання обов'язків, аналогічних тим, які виконували адвокати пізніших часів. Зокрема, О. Введенський стверджував, що «древнерусская адвокатура, корнями свого існування уходящая в XVI в. и сложившаяся в более или менее определенный институт в XVII веке, имеет своих представителей, называвшихся стряпчими» [2, с. 36]. Крім основної своєї чернечої діяльності, вони виконували різні доручення, пов'язані із матеріальними інтересами обителі.

Чимало подібних обов'язків входило у послух монастирських стряпчих Києво-Печерської лаври, про що засвідчують матеріали архівного фонду обителі. Показовий приклад у цьому контексті